

مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران

حکمت سیاسی اسلامی

مفاهیم بنیادین

جلد اول

علی اکبر علیخانی و همکاران

ناظر علمی: عبدالحسین خسرویناه

سرشناسه : علی‌خانی، علی‌اکبر، ۱۳۴۷ -
 عنوان و نام پدیدآور : حکمت سیاسی اسلامی؛ مفاهیم بنیادین.
 مشخصات نشر : تهران : موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۹۴
 مشخصات ظاهری : ده ج.
 شابک : دوره: 978-600-7009-37-6 : ج. ۱: 978-600-7009-38-3
 ج. ۲: 978-600-7009-39-0 : ج. ۳: 978-600-7009-40-6
 وضعیت فهرست نویسی : فیبای مختصر
 یادداشت : فهرست‌نویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nli.ir> قابل دسترسی است
 یادداشت : ج. ۱-۳ (چاپ اول: ۱۳۹۴) (فبیا)
 شناسه افزوده : خسروپناه، عبدالحسین، ۱۳۴۵ - ناظر
 شناسه افزوده : موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران
 شماره کتابشناسی ملی : ۳۷۹۸۹۵۷

حکمت سیاسی اسلامی؛ مفاهیم بنیادین؛ جلد اول

علی‌اکبر علی‌خانی و همکاران

(دانشیار دانشگاه تهران)

ناظر علمی: عبدالحسین خسروپناه

مدیر داخلی طرح: رستم فلاح

اعضای شورای عالی سیاست‌گذاری: سیدمحمد خامنه‌ای، رضا داوری اردکانی، غلامحسین ابراهیمی دینانی، مصطفی

محقق داماد، عبدالحسین خسروپناه، علیرضا صدرا، مجید حمیدزاده، علی‌اکبر علی‌خانی

اعضای کمیته راهبری و شورای علمی (به ترتیب الفبا): اصغر افتخاری، مجید حمیدزاده، عبدالحسین خسروپناه، علیرضا صدرا،

علی‌اکبر علی‌خانی، احد فرامرز قراملکی، رستم فلاح، منصور میراحمدی

چاپ اول: بهار ۱۳۹۴

تیراژ: ۷۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: سپهر

قیمت: ۴۰,۰۰۰ تومان

حق چاپ و نشر محفوظ است.

نشانی: تهران، خیابان نوفل لوشاتو، کوچه شهید آراکلیان، شماره ۳

تلفن: ۶۶۴۰۵۴۴۵، ۶۶۴۰۵۴۴۲، ۶۶۹۵۳۳۴۲

شابک: ISBN 978-600-7009-38-3

فهرست اجمالی

پیشگفتار.....	بیست و سه
مقدمه.....	سی و یک
حکمت و فلسفه سیاسی اسلامی؛ چیستی و ابعاد / دکتر علی اکبر علیخانی.....	۱
آداب و رسوم شناسی مدنی / دکتر علیرضا صدرا.....	۸۱
آداب و رسوم در حکمت متعالیه / دکتر علیرضا صدرا.....	۱۲۹
آداب و رسوم مدنی؛ پدیده شناسی / دکتر علیرضا صدرا.....	۱۵۱
آداب و رسوم مدنی؛ نگاه، نظریه و نظام / دکتر علیرضا صدرا.....	۱۸۱
آراء عمومی دکتر اهورا راهبر و دکتر رستم فلاح.....	۲۲۹
آرامش / دکتر علی اکبر علیخانی و محسن الهی.....	۲۵۳
آزادی / دکتر محمد عابدی اردکانی.....	۲۸۳
آینده نگری / دکتر محمد عبدالله پورچناری.....	۳۲۱
آیین مدنی؛ نظام آیین های مدنی / دکتر علیرضا صدرا.....	۳۵۹
آیین های مدنی سنت، تجدد و جدید / دکتر علیرضا صدرا.....	۳۹۷
آیین های مدنی فاضله و غیرفاضله / دکتر علیرضا صدرا.....	۴۳۳
اتفاق / دکتر مهدی فدایی مهربانی و دکتر رستم فلاح.....	۴۶۷
اجبار - الزام / دکتر محمد عبدالله پورچناری.....	۴۹۵

۵۲۹	اجتهاد و دکتر علی اکبر علیخانی و محسن الهی
۵۶۳	احسان و دکتر مهدی فدایی مهربانی
۵۸۷	اختلاف - تفاوت / حجت الاسلام علی کارخانه
۶۰۹	اختیار / حجت الاسلام علی کارخانه
۶۳۹	پیوستها
۶۵۹	نمایه ها

پیشگفتار

حمد و سپاس مخصوص خدای نامتناهی، خالق عقل و حکمت بخش است که وجود رابط را به ماسوی الله می‌بخشد. درود بیکران بر پیامبران و رسولان الهی، به ویژه خاتم پیامبران، محمد مصطفی ﷺ که با کمک عقل، هدایت را نصیب بشریت می‌کنند و دین‌های عقل را آشکار می‌سازند. سلام و صلوات بر خاندان پاک و مطهر حضرت ختمی مرتبت، اهل بیت عصمت و طهارت؛ که با تبیین و تفسیر و تأویل معصومانه وحی الهی به رشد عقلانیت و حکمت بشری مدد رساندند. خدای حکیم و عالم را شاکریم که بار دیگر به مقیاسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران عنایت کرد تا گامی دیگر در توسعه حکمت و فلسفه جهان اسلام بردارد و حکمت سیاسی اسلامی را که سیری معرفتی از مفاهیم بنیادین اجتماعی و سیاسی در آثار فیلسوفان و حکیمان اسلامی است، منتشر سازد.

فلسفه به ویژه فلسفه‌های مضاف به علوم و امور، جزئی از حیات بشری است. هرانسانی - حتی مخالف فلسفه - بدون فلسفه نمی‌تواند زیست کند. چون مقوم انسان، عقلانیت است و نظام عقلانی هرانسانی نسبت به پرسش‌های کلان درباره عالم و آدم، فلسفه او را تشکیل می‌دهد. بی‌شک، پاسخ‌های متنوع از پرسش‌ها، فلسفه‌های متعددی را ظاهر می‌سازد. فلسفه در تاریخ اسلام، حکمت بوده است و به همین جهت، نام این اثر را حکمت سیاسی اسلامی نهادیم. اما خوانندگان حق دارند از ما بپرسند که حکمت، حکمت سیاسی و حکمت سیاسی اسلامی چیست؟

چیستی حکمت

اهل لغت حکمت را به معنای عدل، علم، حلم، استحکام، وثاقت و منع کردن برگردانده‌اند.^۱ همچنین حکمت و جمع آن یعنی حکم را به معنای دانایی، علم، دانش، دانشمندی، عرفان، معرفت، فرزانی، فرزانی، حلم و بردباری، درست‌کاری، درست‌کرداری، صواب‌کاری، راست‌گفتاری و مانند اینها به کار گرفته‌اند.^۲ برخی نیز حکمت را به معنای معرفت به افضل اشیاء به وسیله افضل علوم دانسته‌اند. فردوسی نیز حکمت را در برابر غفلت بکار برده است:

جهان سربیه سر حکمت و عبرت است چرا بهره ما همه غفلت است

به نظر نگارنده، واژه حکیم و مشتقات آن به معنای عالمی است که اندیشه صحیح‌اش، او را به کارهای محکم و مستحکم وامی‌دارد و از کارهای ناپسند جلوگیری می‌کند؛ بنابراین، حکمت به علم نظری صحیح و منتهی به علم عملی پسندیده اطلاق می‌شود.

واژه حکمت و مشتقات آن، مانند: الحکمه (۱۵ بار)، حکمه (۲ بار)، الحُکم و الحُکم (۲۱ بار)، حکیم (۵۵ بار) و الحکیم (۴۲ بار) در آیات قرآن در معانی متنوعی بکار رفته است. دقت در معنای پایه آنها و به ویژه توجه به مضادین حکمت در سوره‌های اسراء و لقمان، می‌توان به تبیین پیش‌گفته دست یافت. حکمت در روایات پیشوایان دین به معنای فهم و عقل،^۳ تفقه در دین،^۴ ضد هوای نفس،^۵ ضد خطا^۶ و حتی اطاعت الهی، پیامبر، امام و قرآن نیز بکار رفته است. عاقل در روایات به عنوان شخصی معرفی می‌شود که حکمت را همراهی کند. این دسته از روایات نشان می‌دهند که

۱. خلیل بن احمد، العین، تحقیق مهدی مخزومی و ابراهیم سامرانی، گزآوری محسن آل عصفور، قم: نشر هجرت، ج ۳، ص ۶۶.

۲. عنی اکبر دهخدا، لغتنامه، زیر نظر دکتر محمد معین و سید جعفر شهیدی، تهران: انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷، جاب دوم، ج ۶، ص ۱۹۶۲. ذیل واژه حکمت: محمد بن مکرم بن منظور، لسان العرب، بیروت: دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع - دار صادر، الطبعة الثالثة، ۱۴۱۴ق / ۱۹۹۴م، ج ۱۲، ص ۱۴۰، احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغة، تحقیق عبد السلام محمد هارون، قم: مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص ۹۱، اسماعیل بن حماد جوهری، الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربية، تحقیق احمد عبدالغفور عطار، بیروت: دار العلم للمالین، بی تا، ج ۵، ص ۱۹۰۲، احمد بن محمد فیومی، المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی، قم: موسسه دار الهجرة، ص ۱۴۵.

۳. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، تصحیح علی اکبر غفاری، تهران: دار الکتب الاسلامیه، الطبعة الثالثة، ۱۳۸۸ق، ج ۱، ح ۱۲، ص ۱۶.

۴. امام صادق علیه السلام: إن الحکمة المعرفة والثقة فی الذین، فمن فقه منکم فهو حکیم، محمد محمدی ری شهری، میزان الحکمة (با ترجمه فارسی)، ترجمه حمید رضا شیخی، قم - تهران: موسسه علمی فرهنگی دار الحديث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۸۹، ج ۳، ص ۱۸۱.

۵. محمد بن یعقوب کلینی، پیشین، ج ۱، ص ۲۲.

۶. همان، ج ۱، ص ۱۱۲.

میان حکمت و تعقل، پیوند وثیق و محکمی برقرار است. *امیرالمؤمنین* علیه السلام عقل را وسیله استخراج عمق حکمت و حکمت را وسیله استخراج عمق عقل معرفی می‌داند.^۱ امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه «به هر کس حکمت داده شود، به یقین، خیری فراوان داده شده است؛ و جز خردمندان، کسی پسند نمی‌گیرد»^۲ می‌فرماید: منظور معرفت امام و دوری از کبائری است که خداوند آتش را به موجب آن گناهان کبیره واجب گردانیده است.^۳ نصوص اسلامی، میان حکمت و ایمان نیز پیوند وثیقی برقرار کرده‌اند.^۴ از این رو، حکمت، امری قلبی است که بر زبان جاری می‌گردد و با اخلاص در ایمان تحقق می‌یابد.^۵ حکمت مراتبی دارد که می‌توان خوف و خشیت الهی را در رأس آن دانست.^۶

حکمت در نصوص اسلامی، علم نظری و اندیشه صحیحی است که شخص حکیم را به کارهای محکم و مستحکم وادار می‌کند و از کارهای زشت، جاهلانه، ناروا و ظالمانه باز می‌دارد؛ پس حکمت به علم نظری صحیح و منتهی به علم عملی پسندیده و عمل به افعال نیک و اخلاق می‌شود. نتیجه آنکه حکمت هم ساحت نظری، تعقلی و ادراکی و هم ساحت عملی، کنشی و رفتاری دارد. ساحت نظری حکمت، معرفت مطابق با واقع است و ساحت عملی آن، باید‌ها و نباید‌ها، ارزش‌ها و رفتارهای مهدبانانه و همراه با خشیت و اخلاص الهی است. منابع معرفتی حکمت: عقل، وجدان، فطرت و وحی است و به همین جهت، سوبجکتیویسم و عقلانیت خودبنیاد در چارچوب حکمت شناسی جایگاهی ندارد و عقل مستقل در کنار وحی الهی می‌تواند حکمت ساز باشد. وقتی فیلسوفان مسلمان از حکمت سخن می‌گویند؛ همین معنا را در نظر دارند. بینش‌ها، منش‌ها و کنش‌هایی که زاینده عقل و وحی الهی است: حقیقت حکمت به شمار می‌آید.

چستی سیاست

کلمه سیاست از ریشه «سوس و ساس» گرفته شده و به معنای تأدیب و تربیت و سرپرستی امور است.^۷ *طریحی* در مجمع‌البحرین می‌گوید: سیاست، اقدام بر چیزی است به وسیله اموری که آن را

۱. همان، ج. ۱، ح. ۳۲، ص. ۲۸.

۲. وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَاب. بقره (۲): ۲۶۹.

۳. معرفة الإمام و اجتناب الکبائر التي أوجب الله عليها النار. حسین بن محمد تقی نوری، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، بیروت: موسسه آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث، الطبعة المحققة الأولى، ۱۴۰۸/۱۱، ص. ۳۵۲.

۴. محمد بن یعقوب کلینی، پیشین، ج. ۸، ح. ۱۷۶، ص. ۱۶۷.

۵. همان، ج. ۲، باب الاخلاص، ح. ۶، ص. ۱۶.

۶. محمد بن علی ابن بابویه، من لایحضره الفقیه. مقدمه و تصحیح علی اکبر غفاری، قم: جماعة المدرسين فی الحوزة العلمية، ۱۳۶۳، ج. ۴، ص. ۳۷۶.

۷. محمد بن مکرّم ابن منظور، پیشین، ج. ۶، ص. ۱۰۹-۱۰۷.

اصلاح کند.^۱ لغت نامه دهخدا، سیاست را به معنای پاس داشتن مُلک، حکومت، ریاست، داوری، مصلحت، تدبیر و... معنا کرده است.^۲ سیاست مدار کسی است که در کارهای سیاسی و امور مملکت داری بصیر، دانا و کارآزموده باشد.^۳ سیاست فاضله نیز سیاستی است که موجب تکمیل اخلاق و سعادت انسان‌ها می‌شود.^۴

نظریه پردازان، در مورد سیاست، تعاریف گوناگونی از سنخ‌های توصیفی، تجویزی و یا ترکیبی ارائه نموده و برای آن، شاخه‌ها و زیربخش‌هایی را بیان کرده‌اند. از جمله می‌توان به علم سیاست، فلسفه سیاسی، کلام سیاسی، فقه و حقوق سیاسی، نظام سیاسی، نظریه سیاسی، اندیشه سیاسی و جامعه‌شناسی سیاسی اشاره کرد. علم سیاست، دانشی است که پدیده‌ها و روندهای سیاسی موجود، سازمان‌ها، گروه‌های جوای قدرت، روابط شهروندان و گروه‌های گوناگون با دولت و روابط دولت با دیگر دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی را مطالعه می‌کند.^۵ فلسفه سیاسی، تفکر منتظم درباره غرض و غایت حکومت و یا تنقیح مناظر و تحلیل مفاهیم سیاسی است که به صورت انتزاعی ارائه می‌گردد.^۶ حال اگر پرسش‌های مربوط به فلسفه سیاسی که با روش انتزاعی و عقلی پاسخ داده شود، از طریق وحی الهی و متون دینی پاسخ داده شود، کلام سیاسی تحقق می‌یابد. فقه و حقوق سیاسی، مجموعه مباحث حقوقی و فقهی است که به رفتار سیاسی دولت‌ها و مردم ارتباط پیدا می‌کنند؛ مانند حقوق اساسی و حقوق بین‌المللی، نظام سیاسی، عبارت است از مجموعه نظریه‌ها و آرای هماهنگ به شکل یک سیستم که خطوط اصلی ارزش‌های مورد نظر مکتب در زمینه مباحث سیاسی مثل فرد، دولت و عدالت را بیان می‌کند. جامعه‌شناسی سیاسی، دانشی است که به بررسی محیط اجتماعی-سیاسی می‌پردازد و تأثیرات جامعه، به طور کلی اعم از حوزه روابط تولیدی و اقتصادی، لایه‌بندی‌های اجتماعی و فرهنگ، بر ساخت و فرآیند و رفتار سیاسی را مورد مطالعه قرار می‌دهد.^۷

نظریه و اندیشه سیاسی نیز در گذشته به معنای مجموعه تفکرات فیلسوفان سیاسی همچون افلاطون، ارسطو و... به کار رفته است. علم سیاست از دیدگاه رابرت دال، یکی از حقایق غیرقابل

۱. السیاسة: القيام علی الشیء بما یصلیحه. فخرالدین بن محمد طریحی، مجمع البحرین، تحقیق احمد حسینی اشکوری، تهران: مرتضوی، ۱۳۷۵، ج ۴، ص ۷۸، ذیل واژه «سوس».

۲. علی اکبر دهخدا، پیشین، ج ۹، ص ۱۳۸۶۵، ذیل واژه سیاست.

۳. حسن عمید، فرهنگ عمید، تهران: موسسه انتشاراتی امیرکبیر، ۱۳۷۹، ج ۲، ص ۱۲۵۶، ذیل واژه «سیاستمدار».

۴. محمد معین، فرهنگ فارسی معین، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۵، ج ۲، ص ۱۹۶۶، ذیل ماده سیاست.

۵. عبد الرحمن عالم، بنیادهای علم سیاست، تهران: نشر نی، چاپ بیست و پنجم، ۱۳۹۲، ص ۳۳.

۶. آنتونی کولین، فلسفه سیاسی، ترجمه مرتضی اسعدی، تهران: انتشارات الهدی، ۱۳۷۱، ص ۴ و ۲۸.

۷. حسین بشیریه، جامعه‌شناسی سیاسی، تهران: نشر نی، ۱۳۷۲، ص ۱۹.

اجتناب زندگی بشر است. انسان‌ها در هر لحظه از زمان به نوعی با مسایل سیاسی درگیر می‌باشند.^۱ هارولد لاسول می‌نویسد: «سیاست علمی است که به ما می‌آموزد چه کسی می‌برد، چه می‌برد، کجا می‌برد و چرا می‌برد.»^۲ ابونصر فارابی، سیاست را نتیجه فعالیت حکومت دانسته و حکومت خوب به نظر او، آن است که بتواند افعال و سنن ملکات ارادی را که در پرتو آن‌ها می‌توان به سعادت حقیقی رسید؛ در مردم جایگزین کند و در مقابل، حکومتی را که به دنبال سعادت پنداری است «ریاست جاهلی یا حکومت جاهلی» می‌داند.^۳ ابوحامد غزالی معتقد است: «اشرف صناعات، اصول آن‌ها است و اشرف اصول آن، سه است که از برای این معنا صناعت سیاست آن اقتضا می‌کند از کمال متکلف سیاست که صناعات دیگر اقتضا نکند و به سبب آن، صاحب سیاست، صنایع دیگر را بر آینه خدمت می‌فرماید و سیاست در اصطلاح مردمان و نمودن برایشان راه راست را، که نجات دهنده است در دنیا و آخرت.»^۴ مسکویه در تعریف سیاست، مصالح بندگان در دنیا و آخرت را وابسته به آن دانسته و در تعریف سیاست ملکی می‌گوید: «صناعتی است که مدنیت را قوام می‌بخشد و مردم را بر مقتضای مصالح‌شان رهنمون می‌شود.»^۵ خواجه نصیرالدین طوسی در تبیین سیاست می‌نویسد: «و چون دواعی افعال مردمان مختلف است و توجه حرکات ایشان به غایات، متنوع، ... پس بالضروره نوعی از تدبیر باید که هر یکی را به منزلتی که مستحق آن باشد، قانع گرداند و به حق خویش برساند و دست هر یکی را از تعدی و تصرف در حقوق دیگران کوتاه کند و به شغلی که متکفل آن بود، از امور تعاون مشغول کند و آن تدبیر را سیاست خوانند.»^۶ سیاست جماعت، تدبیر فرق مختلف بود بر قانونی که ناموس الهی وضع کرده باشد، و سیاست ملک این سیاست دیگر را بر اهالی آن موزع (توزیع) گرداند و هر صنفی را به سیاست خاص خود مداخلت کند تا کمال ایشان از قوت به فعل آید. پس آن سیاست، سیاست سیاسات بود»^۷ فیض کاشانی در کتاب علم‌الیقین می‌نویسد: «سیاست

۱. رابرت دال، تجزیه و تحلیل جدید سیاست، ترجمه حسین ظفریان، تهران: نشر مترجم، ۱۳۶۴، ص ۱۱، عبدالرحمن عالم،

پیشین، ص ۲۴.

۲. مک ایور، جامعه و حکومت، ترجمه ابراهیم علی کنی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۲، ص ۲۶۴.

۳. ابونصر الفارابی، احصاء العلوم، قدم له و شرحه و بیه علی یوملحم، بیروت: دار و مکتبه الهلال، ۱۹۹۶م، ص ۸۱، ۸۰.

۴. ابوحامد محمد غزالی، احیاء علوم الدین، ترجمه مؤیدالدین محمد خوارزمی، به کوشش حسین خدیو جم، تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۱، ج ۱، ص ۵۵.

۵. همی، ... الثی بها مصالح العباد فی الدنیا و الآخرة.

۶. ابوعلی مسکویه الرازی، النهامل والشوامل، تحقیق سید کسروی، بیروت: دار الکتب العلمیه، الطبعة الأولى،

۱۴۲۲ق/ ۲۰۰۱م، ص ۳۷۴.

۷. خواجه نصیرالدین طوسی، اخلاق ناصری، تهران: انتشارات علمیه اسلامی، چاپ اول، ۱۴۱۳ق، ص ۲۱۰.

۸. همان، ص ۲۱۱.

عبارت است از تسوئیس و تربیت انسان‌ها در جهت رسیدن به صلاحیت کمالی آن‌ها و تدبیر و کشاندن آن به طریق خیر و سعادت.^۱ امام خمینی ره در مقام بیان تعریف سیاست می‌فرماید: «سیاست این است که جامعه را هدایت کند و راه ببرد. تمام مصالح جامعه را در نظر بگیرد و تمام ابعاد انسان و جامعه را در نظر بگیرد. و اینها را هدایت کند به طرف آن چیزی که صلاحشان هست. صلاح ملت هست. صلاح افراد هست و این مختص به انبیاست. دیگران این سیاست را نمی‌توانند اداره کنند. این مختص به انبیا و اولیاست و به تبع آنها به علمای بیدار اسلام.^۲ پس اندیشمندان اسلامی، به سیاست شرعی اعتقاد داشته و به تعبیر ملاصدرا: «نسبت نبوت به شریعت، مانند نسبت روح است به جسدی که در آن روح باشد و سیاست عاری از شریعت مانند جسدی است که روح در وی نباشد».^۳ سیاست شرعی، عبارت است از ترغیب مردم به شناخت خداوند، کسب دانش، تهذیب اخلاقی، تزکیه نفس، استقرار مساوات و مواسات بین افراد، رسیدن به مرز صلح و آرامش خاطر.^۴

حکمت سیاسی اسلامی

اینک که معنای حکمت و سیاست معلوم گشت، حکمت سیاسی نیز آشکار می‌گردد. حکمت سیاسی، شناخت نظری و عملی مقوله‌های سیاسی است. حکمت سیاسی درصدد است با روش عقلی و وحیانی به تبیین حکیمانه مفاهیم سیاسی مانند جامعه و حکومت و حاکم و مردم و غیره بپردازد. تبیین پیش گفته از حکمت نشان می‌دهد که حکمت سیاسی به ناچار اسلامی است؛ چون یکی از منابع معرفتی اش، وحی الهی است. پس اسلامی در حکمت سیاسی اسلامی می‌تواند قید توضیح‌گره به شمار آید.

مکاتب فلسفی در جهان اسلام از مکتب مشاء گرفته تا اشراق و از حکمت متعالیه تا حکمت نوصدرایی با روش عقلی و وحیانی به تبیین مفاهیم سیاسی پرداخته‌اند. برخی، مانند فارابی و خواجه نصیرالدین طوسی به صراحت در آراء اهل المدینه الفاضله و اخلاق ناصری به سیاست پرداخته‌اند و دسته دیگر همچون ابن سینا و ملاصدرا در لایلای آثار فلسفی خود، مانند الهیات شفا و الشواهد الربوبیه وارد میدان سیاست شده‌اند. البته حکیمانی همچون فردوسی و سعدی نیز در این باب سخن گفته‌اند.

۱. ملامحسن فیض کاشانی، علم الیقین، تعلیق محسن بیدارفر، قم: نشر بیدار، ۱۳۸۸ ق، ج ۱، ص ۳۴۰.

۲. روح الله موسوی خمینی، صحیفه امام، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی ره، ۱۳۷۸، ج ۱۳، ص ۴۳۲.

۳. صدرالمتألهین، الشواهد الربوبیه فی المناهج السلوکیه، تصحیح و تعلیق سید جلال الدین آشتیانی، مشهد: مرکز الجامعی للنشر، چاپ دوم، ۱۳۶۰، ص ۳۶۴.

۴. رک: سید جلال الدین مدنی، مبانی و کلیات علوم سیاسی، ۱۳۷۲، تهران: نشر اسلامی، ج ۱، ص ۸.

فلاسفه معاصر اسلامی، همچون علامه طباطبائی، امام خمینی، شهید مطهری، آیت الله جوادی آملی، آیت الله مصباح یزدی، دکتر رضا داوودی و دیگران به برکت انقلاب اسلامی ایران، بیش از گذشتگان به مقوله های اجتماعی و مفاهیم سیاسی توجه یافتند و نسبت به آنها تبیین فلسفی ارائه کرده اند.

مفاهیم بنیادین حکمت سیاسی اسلامی، پژوهشی بنیادین در تبیین مفاهیم سیاسی در حکمت اسلامی است که جمعی از پژوهشگران و استادان حوزه علمیه و دانشگاه های ایران به تحقیق و تدوین آن پرداختند. عنایت الهی در آغاز فعالیت مدیریت این کمترین بر مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، طرح چند پژوهش کلان را در ذهن بنده قرار داد. یکی از آنها، طرح مفاهیم بنیادین حکمت سیاسی اسلامی بود که پس از مشورت با برخی از دانشوران و تصویب در شورای مؤسسه، شورای سیاست گذاری و شورای علمی آن تشکیل شد و طرح علمی، مدخل ها، تعیین فیلسوفان و آثارشان و نیز پرونده های علمی مدخل ها، توسط محققان فرهیخته و با مدیریت دوست دانشمند و دانشورم، جناب آقای دکتر علی اکبر علیخانی، راهبری و تدوین شد. ضرورت و اهمیت این طرح باعث شد تا در شورای علوم، تحقیقات و فناوری جمهوری اسلامی ایران (عنف) نیز به تصویب برسد. اینک پس از سه سال فعالیت شبانه روزی محققان این مؤسسه و دانشگاه های مختلف، شاهد انتشار این اثر ارزشمند هستیم که امیدوارم مقبول حق تعالی قرار گیرد. جامعه دانشگاهی از آن بهره برد و گامی در راستای تحول علوم انسانی تلقی گردد.

در پایان، سیاستگذار همه همکارانم در تدوین، ارزیابی و آماده سازی مجموعه مفاهیم بنیادین حکمت سیاسی اسلامی هستم. به ویژه از دکتر علی اکبر علیخانی، مدیر محترم طرح و عضو شورای سیاست گذاری و شورای علمی طرح، جناب آقای دکتر مجید حمیدزاده، معاون اسبق پژوهشی و معاونت فعلی اداری - مالی مؤسسه و عضو شورای سیاست گذاری و شورای علمی طرح و همچنین از سایر اعضای شورای سیاست گذاری، آقایان آیت الله سید محمد خامنه ای، دکتر غلامحسین ابراهیمی دینانی، دکتر رضا داوودی، دکتر سید مصطفی محقق داماد، دکتر علیرضا صدرا و نیز از دیگر اعضای محترم شورای علمی، آقایان دکتر اصغر افتخاری، دکتر منصور سیرا حمدانی، دکتر احد فرامرز قراملکی و دکتر ستم فلاح تشکر می نمایم. امیدوارم پژوهشگران و علاقه مندان به حکمت سیاسی اسلامی با مطالعه و ارزیابی این اثر، نقشی مؤثری در بالندگی ویراست دوم آن، داشته باشند.

و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

عبدالحسین خسروپناه

رئیس مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران

و ناظر طرح حکمت سیاسی اسلامی

۲۲ بهمن ۱۳۹۳

سالروز پیروزی انقلاب اسلامی ایران